

Fekete Károly*

Debrecen

Az Öreg graduál teológiai tanulságai és üzenetei mai istentiszteleti életünk számára

Die theologischen Lehren und Botschaften des *Grossen Graduals*
für unser heutiges gottesdienstliches Leben. Zusammenfassung

Die theologischen Lehren des *Grossen Graduals* sind folgende: Reichtum an Gattungen, Wichtigkeit des Kirchenjahres, bewusste Gestaltung der gottesdienstlichen Einheit, Gleichgewicht der gebundenen und freien Elemente, Benützung des vollständigen Psalmbuches im Gottesdienst, Gemeinschaftscharakter des Gottesdienstes, Gemeindecharakter und gemeinsame Aktivität. Diese Faktoren sind heute so aktuell geworden, dass der Liturgische Ausschuss des Generalkonvents mit deren Erwägung begonnen hat, indem er die von ihm formulierten liturgischen Grundprinzipien mit dem Titel: *Reformierte vor dem Throne der Gnade* veröffentlicht hat.

Schlüsselwörter: Das große Gradual, Liturgie, Gattungen, Kirchenjahr, innere Einheit des Gottesdienstes, gebundene und freie Elemente, gottesdienstliche Benützung des Psalmbuches, Gemeinschaftscharakter des Gottesdienstes, Gemeindecharakter, gemeinsame Aktivität.

Emostani konferencia exponált teológiatörténeti pillanatot, mert segít szélesebb körben terjeszteni, hogy a magyar református teológiatörténet és liturgiátörténet nem tehet úgy, mintha nem lett volna múltunkban meghatározó módon jelen a graduálok korszaka. Miközben a tudományos kutatások szintjén megtörtént az áttörés és

* Dr. Fekete Károly (Kisvárdai, 1960) a Debreceni Református Hittudományi Egyetem tanszékvezető egyetemi tanára. A Debreceni Református Teológiai Akadémián szerzett teológusi-lelkészi oklevelet és már segéd-, illetve beosztott lelkészi szolgálata alatt (1988–1992) megkezdte oktatói tevékenységét. Doktori címet 1995-ben nyert a Kolozsvári Protestáns Teológián (*Makkai Sándor gyakorlati teológiai munkássága*). A gyakorlati teológián belül végzett kutatómunkájának területei: homiletika és retorika, liturgika és egyházzene, gyülekezetpedagógia és a tanító igehirdetés, neveléstörténet, teológiatörténet, a hitvallások teológiája, valamint orgona- és hangszertörténet. Lap- és folyóiratszerkesztési, valamint óraadói (debreceni Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola – egyházzenei szak; Kolozsvári Protestáns Teológia) tevékenysége mellett több szakbizottság tagja. Számos tanulmány mellett a következő könyvek szerzője: *Jakab apostol levelének magyarázata*. Kálvin Kiadó, Budapest 1994; *Makkai Sándor gyakorlati teológiai munkássága*. (Dissertationes Theologicae 3.), Debrecen 1997 és Kolozsvár 2000; *Egyházunk egyik ébresztője: Makkai Sándor*. Kálvin Kiadó, Budapest 2001; *Szigethy Gyula emlékezete*. Debrecen 2003; *Tudománnyal és a hit pajzsával. Válogatott Makkai-tanulmányok*. Kolozsvár 2008; *Példázatos szavak – életes példák*. Kálvin Kiadó, Budapest 2008; *A Barmeni Teológiai Nyilatkozat. Vezérfonal a dokumentum tanulmányozásához*. Kálvin Kiadó, Budapest 2009. 2004-ben Károli Gáspár-díjjal, 2005-ben pedig Magyar Köztársasági Érdemrend Tisztikeresztjével tüntették ki.

folyik a protestáns graduálok újra felfedezése, feldolgozása, értékelése,¹ addig az egyházi közvélemény szintjén még mindig ott tartunk, hogy ezek az eredmények alig-alig mentek át a köztudatba. Pedig semmiképpen sem szégyellni való hagyományelem ez, hanem számon tartandó érték. Karasszon Dezső a *Synopsis Gradualis* című tanulmányában egészen odáig megy, hogy kimondja és bizonyítja a következő, eddig elhallgatott evidenciát:

„a reformációkorabeli istentiszteleti éneklés alapkönyve a graduál (és nem a kancionálé) volt.”²

Eljött az idő, hogy a zenetudományi eredmények nyomán, a teológiai oktatásban is és a lelképásztori körökben is korrigáljuk azt a több évtizedes hamis beidegződést, amely a 16–17. század reformatori és óprotestáns istentiszteletét egy szimplifikált, lényegétől megfosztott történetként tartja számon. A valóság sokkal komplexebb volt. Amiket tendenciózusan ellentétként mutattak be (pl. szertartási ének kontra gyülekezeti ének), azok évtizedekig megfértek a gyülekezetekben egymás mellett. *Ezért az első tanulság és üzenet az, hogy egyházunkban magától értetődővé (evidenciává) kell válnia a graduál-kutatás történeti tényeinek.*

Fontos feladat a graduálok történeti kutatása, tudományos feldolgozása, hangzó rekonstruálása és pontos megszólaltatása. De ezek mellett – a liturgika és a himnológia tudománya szempontjából és református identitástudatunk erősítése érdekében is – ki kell mondanunk néhány olyan elvi-teológiai tanulságot, ami ma is megszívlelendő és kapaszkodókat ad megújulásra érett istentiszteleti életünk számára. A teljesség igénye nélkül lássunk néhányat ezek közül!

1. Az Öreg Graduál anyaga és a korai protestáns istentiszteleti műfajok gazdagsága

Az Öreg graduál anyaga a korai protestáns istentiszteleti műfajok gazdagságát dokumentálja. A régebbi korokban több istentiszteleti műfaj volt. A 16–17. századi református graduálok tanúsága szerint legalább ötféle istentiszteletet ismertek és műveltek az óprotestáns főistentiszteleten kívül is: a matutinumot (virrasztást), a laudest (hajnali dicséretet), a primát (reggeli áhítatot), a vecseryét (esti áhítatot) és a completoriumot (lefekvés előtti napzáró könyörgést). Vagyis, az ún. főistentisztelet melletti mellékistentiszteletek napszaki áhítatformákat kínáltak. A nyugati testvéregyházak ma is többféle rendet kínálnak fel, amelyek különböző célkitűzéseket fogalmazznak meg az illető istentiszteleti műfajjal szemben.³

Az Öreg graduál arra ösztönöz bennünket, hogy az egyműfajúság helyett igyekezzünk megteremteni egy gazdagabb, változatosabb istentiszteleti műfaj-palettát. Napjainkra a nem kifejezetten istentiszteleti alkalmak is, még a bibliaórák is a vasárnapi istentisztelet lerövidített formája szerint alakultak. Mivel minden alkalmunk istentisztelet-jellegű, ezért semmi sem igazán istentisztelet-jellegű. Nincs választék igazából a híveink számára, mert bár az elnevezés változik, de lényegében minden egyforma. A hétköz-

¹ Ld. Czeglédy Sándor, Csomasz Tóth Kálmán, Fekete Csaba, Ferenczi Ilona, H. Hubert Gabriella, Karasszon Dezső, Papp Anett, Dávid István, Kurta József és mások tanulmányait.

² Karasszon Dezső: *Synopsis Gradualis*. A gregorián énekek és a magyar református istentisztelet. In: G. Szabó Botond (szerk.): *Egyház és művelődés. Fejezetek a reformátusság és a művelődés XVI–XIX. századi történetéből*. Kiadja a Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Nagykönyvtár. Debrecen 2000, 179. A tétel bizonyítását ld. különösen: 179–186. Vö. még Fekete Csaba: *Graduál és református istentisztelet*. In: G. Szabó Botond (szerk.): *Egyház és művelődés. Fejezetek a reformátusság és a művelődés XVI–XIX. századi történetéből*. Kiadja a Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Nagykönyvtár. Debrecen 2000, 207. skk.

³ Pl.: a svájci egyházak napszaki liturgiáját mutatja be Hans-Jürg Stefan: *Német-Svájc református egyházainak liturgia-reformja a XX. század második felében*. In: *Református Egyház* 2006/5, 113–116.

napok ábítat-formáinak megújulása, mássága, változatosága, segíthetne megvédeni a vasárnap délelőtti istentisztelet stabilitását, hogy az ne essen áldozatul egyes lelképásztorok kísérletező-újítgató, változtatni akaró törekvéseinek. A mérce ne a minimalizálás legyen, hanem a sokszínű, tartalmas istentiszteleti életre ösztönzés, amely visszahathat az egyéni bítélet és kegyességi formák gyakorlására is. Ehhez a többműfajúsághoz a Geleji Katona Istvánék megreformált mellékistentiszteleti ábítat formáinak teológiai hangsúlyai, krisztológiai irányultsága és doxologikus felfogása bátorítást adhat.

2. A meder fontossága, az egyházi év komolyabban vétele

A szertartási éneklés hagyományának folytatását a hazai korai reformáció idején több szempont magyarázza, de a helyes rend (ceremonia) iránti igény kiemelkedően jelen van ezek között a szempontok között. A vasárnap jellegét meghatározó bibliai igék és énekrend közös üzenetének harmonikus kiaknázására törekedtek. Mire hívja fel ez a mederben tartottság a mai liturgus figyelmét?

Ravaszh László már évtizedekkel ezelőtt megfogalmazta az alábbiakat:

„Az igehirdetőnek tudnia kell, hogy bár nálunk szabad textusválasztás van és minden perikópát elvből elvetünk: az egyházi év, mint az üdvtörténetnek s egyzersmind az üdvrendnek idői vetülete, kötelességünké teszi, hogy egy egész évre igehirdetői tervet dolgozzunk ki s ezt évenként úgy állítsuk össze, hogy bizonysgtételünk mindig új, friss, gazdag és változatos legyen.”⁴

A protestáns ember az Isten dicsőítése, a közös ima és ének mellett vallásos eligazításért kezdett járni a templomba. A 19–20. század fordulójára a templom osztályteremmé változott, s az istentisztelet a hasznos ismeretek elsajátításának helyévé lett. Valami megint elveszett az istentisztelet lényegéből, pedig az ember belső és legmélyebb szükséglete a Szent Istennel való találkozás átélése. A megkülönböztetés a hétköznapioktól, a mindennapoktól, a profántól. A transzcendencia megélése jelenti a különlegest, egyfajta kollektív kikapcsolódást (vagy bekapcsolódást). Isten közelében, a közös áhítatban felülkerekedhetünk önmagunkon és szorongásainkon. A közös ima, ének, a szertartás, a látvány ünnepélyessége és szépsége együttesen idézik elő azt az áhítatot, amely ezeken keresztül elősegíti az egyéni, szubjektív beleélést is. A racionális indíttatású, újabb kori református istentisztelet megfosztotta híveit az ilyen kollektív élménytől, amely megszabadít saját kételyeinktől.

Manfred Josuttis⁵ szerint az istentisztelet jelentősége abban van, hogy kivezet a társadalomból a Szentséges világába. Megállapítja, hogy a protestáns istentisztelet nagy hátránya, hogy túlságosan racionalista, pontosan szabályozott, semmi váratlan nem történhet benne. Előnye azonban, hogy nincs helye benne sem az Istennel szembeni mágiának, sem az emberekkel szembeni manipulációnak. Ugyanakkor a protestáns istentisztelet szimbolikusan szegény. A zene szimbólum-rendszere sokat javíthat ezen a helyzeten.

Ünnepet tanulni és ünnepelni tanulni: hirdeti a közelmúlt – főként – német liturgikai szakirodalma. Isten és ember találkozásának kerete az istentisztelet, ahol nem manipulált élmény-istentisztelet zajlik, nem isteni színjáték, hanem a Szent behatolása az ember világába. A több győzelme, a nagyobb, az egészen más, az igényeket támasztó, rám is számító Isten térdre kényszerítő magasztossága. Micsoda istentisztelet és micsoda találkozás az ilyen!

⁴ Ravasz László: *Istentiszteleti Rendtartás a Magyar Református Egyház számára. Az Országos Zsinat 1929. évi 550. számú határozatával megállapított szöveg revíziójának tervezete.* Kézirat gyanánt. Budapest 1950, 14.

⁵ Manfred Josuttis: *Die Einführung in das Leben.* Gütersloh (1996) 2004, 85–101.

Napjainkban, egy olyan korban, amikor összekeverednek a munkanapok és az ünnepek, amikor szétzilálódnak az ünnepi tartalmak, amikor strukturálatlan az idő, akkor még fontosabb kötelessége az istentiszteleti életnek, hogy őrizze és jelezze az idő strukturáltságát. Az egyházi év nemcsak az üdvtörténeti ünnepekkel, hanem a vasárnapok rendjével is mederbe tereli az életünket, igehirdetésünket, szolgálatunkat.

Még egy igehirdetői szempontra is figyelniünk kell. Református talajon, ahol évszázadokig vagy a *lectio continua*, és/vagy a szabadon választott textus határozta meg az igehirdetést, a reggeli istentiszteletek megszűnésével és a Bibliaolvasó Kalauz szerinti vasárnapi textusválasztással igazából megtört ennek a hagyománynak a folyamatossága. Tulajdonképpen a *Bibliaolvasó Kalauz* – nevéhez méltóan – nem prédikációs vezérfonal. Az olvasás szempontjából *lectio continua*, de annak az igehallgatónak, aki csak vasárnap találkozhat az ún. „napi igével”, olyan, mintha egy sajátos perikópa-rendből kerülne elé a textus. A református igehirdetési gyakorlatban ezért sokan rendre, mederre, prédikációs vezérfonalra vágyunk. Ennek a jele ez az új orgánus is, jóllehet még előttünk (reformátusok) áll egy nagy horderejű és minden lelképásztort érintő, széleskörű eszmecsere, amelynek a végén újra állást kell foglalni a mértékadó textusválasztási mód/módok mellett. Ennek során nem vehetjük el a református írásmagyarázat örökségét, amely a *tota scriptura* elvét mindig tiszteletben tartotta, s nem szelektált, rangsorolt, válogatott az igék között, hanem vallotta, hogy a Szentlélek minden igeverset felhasználhat az Isten akarata közlésére. Ez az alapelv a perikóparendek esetében sérül. A textusválasztás módozatainak tudatos teológiai szempontú újragondolása semmiképpen nem spórolható meg!

3. Az istentisztelet belső egységének tudatos alakítása

Geleji Katona István a Graduál előszavában tudatja, hogy a szerkesztés és korrigálás mellett saját alkotású szövegei is gazdagítják a gyűjteményt, amelyekről nem kis büszkeséggel állapítja meg:

„némellyeket magam elmémrel szerzettem hozzá, mint az minden Vasárnapokra való Responsoriakot, Versiculusokot és Benedictiokot, avagy az egész éneklést bé rekesztő Áldásokot, az mellyekben az egész esztendőt által való Evangeliumoknak summájokot és velejeket rhythmusonként rövideden fontos szókkal bé foglaltam, az mellyek soha még eddig egy Graduálban sem láttattak, mert ugya(n) nem-is vóltak. Olvasd meg őket az Graduál végén,⁶ s úgy tégy ítéletet felőlök, és valamig te szépbeket és jóbbakat nem írsz, addig soha ne ócsároljad.”⁷

Teológiai szempontból azért izgalmasak Geleji rövid, tömör négy sorosai, mert ezekbe sűrítette be az adott alkalom teológiai summáját. Bár a responsorium, a versiculus és a benedictio rövid liturgiai elemek, mégis az istentisztelet teológiai egységének fontos pillanatai, mert mindegyiknek a szövege szorosan kapcsolódott az evangélium üzenetéhez.

A bibliaolvasást és magyarázást követte a responsorium breve, mint válaszének, átvezető énekelt könyörgés volt a versiculus (párvers) többnyire bibliai idézetet szólaltatott meg, a benedictio (az áldásra adott válaszének) szövege kapcsolódott az aznapi evangéliumhoz és a responsoriumhoz, ill. az antifónához.

⁶ Második rész, 224–264.

⁷ Geleji Katona előszavát közli: H. Hubert Gabriella: *A régi magyar gyülekezeti ének*. Universitas Könyvkiadó Budapest 2004, 416–446. Az idézett sorok: 443.

K. W. de Jong holland liturgiátörténész *Öreg graduál*ról írt tanulmányában hívja fel a figyelmet arra, hogy Geleji Katona nagy súlyt helyezett az istentisztelet tanulságos és érthető voltára, az általa írt graduális énekekben ennek megfelelően a didaktikus elem uralodik. (Hubert Gabriella utal erre a tanulmányra).⁸ Ezek Geleji teológiai lényeglátását, értelmező és summázó képességét tükrözik. Sokkal jobban szem előtt kell tartani a liturgiai elemek közötti egységet, hogy az istentisztelet egésze legyen egy íve.

Willfried Engemann ezt írja: a liturgia tehermentesíti a prédikátort, hogy minden igényt a prédikációval fedjen le.⁹ *A prédikáció kategóriája a liturgiai kontextusban* című fejezetben¹⁰ az alábbi hét pontban összegzi Engemann a gondolatait:

1. Biztosítani kell a prédikáció és a liturgia két különböző kommunikációs módjának összefüggését.

2. A liturgiai kontextusba helyezett prédikáció által válik a prédikáció a prédikátor és a gyülekezet közös ügyévé.

3. A liturgia tartalmi propriuma segíti a prédikátort abban, hogy a kommunikációs folyamatként értelmezett istentiszteletet mint egységet fogja fel és kezelje.

4. A liturgia ne épüljön a prédikációba, hanem adjon ahhoz meditációs kereteket.

5. Minél inkább tiszteletben tartjuk a liturgiai elemek önállóságát, annál inkább válik a prédikáció az istentisztelet egyik, vagy rész céljává. Ezzel kivédhető a prédikáció túlhangsúlyozása, ami az istentisztelet-felfogás torzulásához vezet: „istentisztelet azért van, hogy én prédikáljak [...]”

6. Ha a liturgia nem vész anakronizmusba, akkor a liturgia az, ami a konkrétum jelenlétét az alapvetőben juttatja kifejezésre. Az égető aktuális kérdésekre bizonyosságot adó, alapvető válaszokat közvetít a keresztyén gyülekezet kétezer éves tapasztalatából.

7. A liturgiában az Istenre és az emberre vonatkozó részek nem elhatárolódnak, hanem egységet alkotnak. A gyülekezetnek szüksége van a liturgiára, hogy a hitét az istentiszteleten kifejezésre tudja juttatni, hogy a múlt, a származás és a jövő dialógusában találja meg a saját identitását.

4. *Az istentisztelet egésze teremtsen meg a kötött és a szabad elemek egyensúlyát*

Az *Öreg graduál* itt is tükröt tart elénk. A jelenlegi református istentisztelet ki van szolgáltatva a lelkipásztor diszponáltságának, illetve indiszponáltságának. Az állandó kötött rész és az istentisztelet kötött elemei függetlenek a lelkipásztor lelki állapotától.

A Méliusz által kimondott óvást – „libere et non sub jugo – szabadon és nem iga alatt” – kiszakították kontextusából, és annyira félreértelmezték, hogy mára (főként az anyaországban) alig van kötött elem a református istentiszteleten. Újra egyensúlyba kell hozni a kötött és szabad elemeket.

Cullmann szerint az őskeresztyénségben a Lélek szabadsága és a liturgia kötött jellege együttesen szolgálta a gyülekezet építését. Pál mindkét elemet az οἰκοδομή alá rendelte, így egyrészt a kötött részek nem szegényítették el az istentiszteletet, de nem is tették élettelenné, másrészt a szabad elemek nem okoztak anarchiát és kizárták a szektásodás ve-

⁸ H. Hubert Gabriella: Geleji Katona István versiculusi és a perikóparend. In: *Magyar Egyházzene* VI. (1998/1999), 252. Vö. Jong, K. W. de: Een gereformeerde graduale. In: *Jaarboek voor Liturgieonderzoek* IV. (1998), 159–160.

⁹ Engemann, W.: *Einführung in die Homiletik*. Francke, Tübingen/Basel 2002, 414.

¹⁰ Uo. 420–421.

szélyét.¹¹ Kálvinnál és a reformáció korának istentiszteleti gyakorlatában újra egymásra találtak a szabad és a kötött elemek, a szabad és a kötött imádságok. A két típusú elem egészséges aránya ma is segíthet kiegyensúlyozottságot munkálni istentiszteleteinken.

5. *A teljes zsoltárkönyv istentiszteleti használata*

A teljes zsoltárkönyv istentiszteleti használatának axióma-jellegéhez nem férhet kétség. Az *Öreg graduál* egészéből is kiemelkedik a kifejezetten liturgikus célra készült, „grandiózus, komplett magyar Psalterium”.¹² Ráadásul a prózazsoltároknak ez a teljes gyűjteménye akkor látott napvilágot, amikor már majd egy emberöltővel korábban, 1606-ban Szenci Molnár Albert közreadta strófikus-rímes genfi zsoltárkönyvét.

Geleji Katona István az *Öreg graduál* előszavában egyaránt említi is a zsoltározás kótás (recitált prózazsoltárok éneklése) és köznótájú (strófikus zsoltározás) formáját, amelyek megférnek nála egymás mellett. Az előszóban többek között így ír Geleji Katona a zsoltárokról:

„Mert az Soltár könyv, olyan mint egy kazdagon minden orvosságokkal poltzonként meg rakott patika, ugy mint mellyben minden fele lelki háboruk, probák, kísértetek, és casusok (szerencsétlenségek) ellen kész orvosságok, vigasztalások, intések, és tanítások, jelen vagynak: Mellyekből mind az bóldog és kedves, s-mind penig az bóldogtalan, és kedvetlen, ellenkező, állapotokban, mint s-hogy kellessék kinek kinek akar mi rendbéli embernek-is magát viselni, meg tanulhattya[...].”¹³

Érdemes mellé tenni Kálvin szavait az 1537. évi Cikkelyek (*Articles...*) második szakaszából, ahol a zsoltáréneklés jelentőségéről adta elő gondolatait Kálvin:

„A zsoltárok arra készítetnek, hogy szívünket Istenhez emeljük, és arra buzdítanak, hogy magasztaló szavakkal hívjuk segítségül és dicsőítsük szent nevét.”¹⁴

Kálvin a genfi zsoltárok istentiszteleti bevezetésével szintén az istentisztelet doxológus struktúráját erősítette meg. A zsoltárokkal tovább bővült a bibliai szövegek istentiszteleti jelenléte. Az énekszövegek elsődleges alapjai Kálvin számára a Szentírás énekei és hitvallási szakaszai voltak, amik nem egyszerűen a prédikációra adott válaszként jelentek meg, hanem bennük Isten Igéje szólalt meg, hogy igazolja, erősítse, tágtássa és elmélyítse Isten üzenetét, ahogyan Kálvin mondja:

„sem jobb, sem Isten dicsőítésére alkalmasabb énekeket nem találhatunk, mint a Dávid zsoltárait, amelyekre maga a Szentlélek tanította meg őt. Amidőn tehát ezeket énekeljük, bizonyosak lehetünk abban, hogy e szavakat maga Isten adja szánkba, mintha csak ő maga énekelne bennünk önnön dicsőségét magasztalva.”¹⁵

¹¹ Oscar Cullmann: *Urchristentum und Gottesdienst*. Zürich 1944. 2. kiadása 1950.

¹² Karasszon Dezső: *Synopsis Gradualis*. A gregorián énekek és a magyar református istentisztelet. In: G. Szabó Botond (szerk.): *Egyház és művelődés. Fejezetek a reformátusság és a művelődés XVI–XIX. századi történetéből*. Kiadja a Tiszántúli Református Egyházkerület és Kollégiumi Nagykönyvtár. Debrecen 2000, 177.

¹³ Geleji Katona előszavát közli: H. Hubert Gabriella: *A régi magyar gyülekezeti ének*. Universitas Könyvkiadó Budapest 2004, 416–446. Az idézett sorok: 441.

¹⁴ Idézi Pierre Pidoux: *Vom Ursprung der Genfer Psalmweisen*. Gotthelf Verlag Zürich. Separatdruck aus der Zeitschrift *Musik und Gottesdienst*. Nr. 2/1984, 2.

¹⁵ Kálvin János 1543-ban megjelent Genfi Zsoltárkönyvének előszava. In: *Psalterium Ungaricum*. Szenci Molnár Albert zsoltárfordításai a genfi zsoltárok dallamaira. Közreadja: Bolya József. MRE Zsinata. Bu-

A zsolnáros kegyesség a református identitástudat része, amely azt a teológiai üzenetet hordozza, hogy a zsolnárok mindenkori értékmérői a református gyülekezeti imádságnak és éneklésnek.

6. *Az istentisztelet közösségi jellege, gyülekezetszerűség és a gyülekezeti aktivitás*

Az istentisztelet közösségi jellege, a gyülekezetszerűség megvalósulása és a gyülekezeti aktivitás kérdése érdekes megvilágítást kap Geleji előszavából, amely Pál igéit értelmezi. A protestáns ortodoxia a gyülekezet aktivitását úgy akarta elérni, hogy a tiszta, világos tanítás anyanyelvűségével elérje az *érteni – egész belsővel követni* – és így *bekapcsolódni* az istentisztelet folyamatába.

7. *Liturgiai érzék kifejlesztése és liturgiai ismeretek számonkérése*

Geleji Katona István liturgiai felkészültsége kapcsán még egy pedagógiai üzenetről is szót kell ejtenünk. A Graduál-használathoz elengedhetetlen volt a lelkipásztor liturgiai felkészültsége. Ma ebben híjával találtatunk!

A teológiai oktatásban a liturgika lexikális anyagának átadásán túl nagy gondot kell fordítani a biztos és tiszta liturgiai érzék kialakítására, amely a váratlan istentiszteleti szituációkban és a meghökkentő emberi kérések közepette sem adja fel a keresztyén istentisztelet lealkudhatatlan sarokpontjait. Ebben központi szerepe van az elvek megtanítása mellett az elmélyült, kreatív kegyességre nevelésnek.

A liturgika-oktatás felelősségét manapság csak növeli a szekularizmus újabb hullámának erőteljes és szívós jelenléte. A liturgika-oktatás előtt áll az a nehéz feladat, hogy kiigazítsa a megbicsaklott, olykor felszínes egyéni kegyességből származó formai és műfaji zavarokat, és hogy ránevelje a lelkipásztorokat az istentiszteleti rend betartására.

8. *Az egyházzene és a lelkipásztor szakmai közössége*

Geleji nem árulja el annak a kántornak a nevét, aki segített neki az *Öreg graduál* köttetésében, de köszönete nyilvánvaló. Ugyanakkor tud olyan kántorokról, akik

„ha nem tudatlanságotól-is, de restségektől vagy, hogy a Templumon kívől, az Schloában, az Deákságot, és gyermekséget az éneklésben nem gyakorolják, és az notákra meg nem tanítták, hanem az Chorusban csak néki kezdik, s-azonban az Deákság utánnok zendülvén, ha magok jól tudnák-is, az szájokból ki vonszák, melly miatt gyakorta igen disztelen, és az halgatok előtt kedvetlen éneklést tésznek. Erre nézve avagy el kellene inkább az kotás énekeket hagyni, s csak egy tonuson járó köz notájuakkal élni [...] avagy az Cantorok felől kellene nagyobb gondviselésnek lenni [...]”¹⁶

A szakmai kompetenciájának határaival tisztában lévő gyülekezeti lelkipásztor tud igazán felelőse és munkálója lenni a gyülekezeti alkalmak ékes rendjének, s így terjedhet ki sáfársága az egyházzene területére is. Akkor a legjobb sáfár, ha erre a területre is

dapest 2003. 9. Ebből a felismerésből született meg Kálvin szerkesztésében 1539-ben Strasbourgban az *Aulcans Psaumes et Cantiques mis en chant* című első énekeskönyv, amelyben 18 zsolná és 3 ének (Simeon éneke, a Tízparancsolat és az Apostoli Hitvallást feldolgozó ének) látott napvilágot.

¹⁶ H. Hubert Gabriella: *A régi magyar gyülekezeti ének*. Historia Litteraria 17. Univeritas Könyvkiadó. Budapest 2004, 429–430.

szakképzett, felkészült munkatársat választ. A gyülekezeti team-munka egyik meghatározó alakjává kell válnia újra a kántornak, az egyházzenesnek, aki teológiai szempontból lehet, hogy laikus, de a maga szolgálati területén képzettséggel rendelkező szakember. Ezt felismerve, a lelkipásztornak kötelessége küzdeni gyülekezetében, egyházában az egyházzenei dilettantizmus ellen. A lelkipásztor istentiszteleti felelőssége ezzel nem csökken, de a megvalósítás és a kivitelezés terhe így nem csak az ő vállát nyomja.

Befejezés

Azok a tanulmányok, amelyek itt megfogalmazódtak, nem teoretikus felvetések, hanem annyira időseirűek, hogy mindegyikük átgondolása megkezdődött a Generális Konvent Liturgiai Bizottsága által megfogalmazott liturgiai alapelvek közreadásával, *Reformátusok a kegyelem trónusa előtt* címmel.

Felhasznált irodalom:

- Czeglédy Sándor: Megifjodó öreg graduálok. In: *Confessio* 1978/4, 68–78.
- Engemann, W.: *Einführung in die Homiletik*. Francke, Tübingen/Basel 2002.
- Fekete Csaba: Graduál és református istentisztelet. In: G. Szabó Botond (szerk.): *Egyház és művelődés. Fejezetek a reformátusság és a művelődés XVI–XIX. századi történetéből*. Kiadja a Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Nagykönyvtár. Debrecen 2000, 207–351.
- Ferenczi Ilona: Kísérlet a liturgia egységesítésére az Erdélyi Fejedelemségben (a 17. század első felében). In: *Magyar Egyházzene* I. (1993/1994), 21–30.
- H. Hubert Gabriella: *A régi magyar gyülekezeti ének*. Historia Litteraria 17. Univeritas Könyvkiadó, Budapest 2004.
- H. Hubert Gabriella: Geleji Katona István versiculusai és a perikóparend. In: *Magyar Egyházzene* VI. (1998/1999) 251–258.
- Jong, K. W. de: Een gereformeerde graduale. In: *Jaarboek voor Liturgieonderzoek* IV. (1988) 151–182.
- Karasszon Dezső: Synopsis Gradualis. A gregorián énekek és a magyar református istentisztelet. In: G. Szabó Botond (szerk.): *Egyház és művelődés. Fejezetek a reformátusság és a művelődés XVI–XIX. századi történetéből*. Kiadja a Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Nagykönyvtár. Debrecen 2000.
- Kálvin János 1543-ban megjelent Genfi Zsoltárkönyvének előszava. In: *Psalterium Ungaricum*. Szenci Molnár Albert zsoltárfordításai a genfi zsoltárok dallamaira. Közreadja: Bólya József. MRE Zsinata. Budapest 2003.
- Manfred Josuttis: *Die Einführung in das Leben*. Gütersloh (1996) 2004, 85–101.
- Oscar Cullmann: *Urchristentum und Gottesdienst*. Zürich 1944. 2. kiadása 1950.
- Pidoux, Pierre: *Vom Ursprung der Genfer Psalmweisen*. Gotthelf Verlag Zürich. Separatdruck aus der Zeitschrift *Musik und Gottesdienst*. Nr. 2/1984.
- Ravasz László: *Istentiszteleti Rendtartás a Magyar Református Egyház számára. Az Országos Zsinat 1929. évi 550. számú határozatával megállapított szöveg revíziójának tervezete*. Kézirat gyanánt. Budapest 1950.
- Stefan, Hans-Jürg: Német-Svájc református egyházainak liturgia-reformja a XX. század második felében. In: *Református Egyház* 2006/5, 113–116.